

Nederlands Tijdschrift voor Kerk en Recht, 9 (2015), 55-66

Compendium van het Katholiek Canoniek Recht Revisited

Ton Meijers*

In 2014 publiceerde het NTKR de lezingen die eind 2013 bij gelegenheid van de presentatie van het eerste deel van het Compendium van het Katholiek Canoniek Recht zijn gehouden.¹ Naast de lof die ik als auteur mocht ontvangen, waren er ook vragen. De vragen waren niet alleen afkomstig van een katholieke moraaltheoloog, maar ook van kerkjuristen van oud-katholieke en protestantse huize. Kortom het gaat om vragen die zowel ‘van binnen’ komen, omdat het over kerkrecht gaat, als ‘van buiten’, dat wil zeggen van niet katholieke huize. Op enkele daarvan ga ik hier nader in.

Allereerst maak ik van de gelegenheid gebruik om te verduidelijken wat met dit compendium wordt beoogd. Als duidelijk is wat het compendium omvat, is daarmee ook duidelijk wat het niet is. Ieder boek wordt immers door beperkingen gekenmerkt.

Tot de taken van de kerkjurist behoort het schrijven van commentaren op het kerkrecht. Het compendium staat in deze traditie.² Het compendium introduceert geïnteresseerden in het katholiek canoniek recht en in het bijzonder in de Codex van 1983. In dit eerste deel staan de rechtspositie van de christengelovigen (de gewijde bedienaren, lekgelovigen en religieuzen) en de kerkelijke organisatie (de hiërarchische inrichting en de religieuze verbanden) centraal. Wat mij opvalt, is dat bestaande commentaren veelvuldig aan de Codex van 1917 en aan de leer van het Tweede Vaticaans Concilie refereren. Dat veronderstelt dat de lezer bekend is met deze materie, hetgeen niet meer kan worden aangenomen. Mijn benadering is om de Codex zelf te laten spreken door de bepalingen ervan binnen de context van de Codex als geheel te interpreteren. Hier en daar worden de bepalingen aan de hand van kaderteksten in een bredere context geplaatst. Er is evenmin voor gekozen om de wetteksten vanuit een bepaalde invalshoek zoals de kerkleer, de oecumene, de mensenrechten of de kerk-staat verhouding te becommentariëren. Het gaat om de presentatie van de Codex *as such*, niet meer en niet minder. De relatie van de huidige Codex tot zijn voorganger, de Codex van 1917, en tot de leer van het Tweede Vaticaans Concilie is dan een volgende

---

* Ton Meijers (1955) is universitair hoofddocent canoniek recht aan de Faculteit Katholieke Theologie (TiU) (a.p.h.meijers@uvt.nl).

¹ Ton Meijers, *Compendium van het Katholiek Canoniek Recht, Deel I, Inleiding en volk Gods*, Nijmegen: Valkhof, 2013. Het tweede deel over de verkondigings- en heiligingstaak (woord en sacramenten) verschijnt begin 2016.

² Jan Hallebeek, “Een nieuw compendium van het canoniek recht”, *NTKR* 8 (2014), 64.

en zonder meer zinvolle betekenisontsluitende stap. Dit geldt ook voor een Codex-interpretatie vanuit een bepaalde invalshoek. Voor degenen die zich nader wensen te oriënteren wordt in de noten naar relevante documenten van het Tweede Vaticaans Concilie en van de periode daarna verwezen evenals naar het op de Codex berustende particulier recht van de kerkprovincie, de bisschoppenconferentie en de bisdommen. Maar de Codex staat centraal.

Canoniek recht en theologie

Hallebeek betreft de geringe theologische inbedding van het compendium.³ Dit lijkt forse kritiek. Te meer daar in de periode na het Tweede Vaticaans Concilie met name paus Paulus VI erop heeft aangedrongen een theologie van het canoniek recht te ontwikkelen. Dit waarschijnlijk als reactie op de toentertijd heersende eenzijdige positivistische (dat wil zeggen grammaticaal-letterlijke) interpretatie en toepassing van het wetboek. In de periode na het concilie zijn enkele aanzetten tot een theologie van het canoniek recht ontwikkeld.⁴ Maar de eerlijkheid gebiedt te zeggen dat de aandacht hiervoor na het verschijnen van de Codex in 1983 naar de achtergrond lijkt te zijn geschoven. Blijkbaar hadden en hebben de kerkjuristen de handen vol aan het ontsluiten en interpreteren van het vernieuwde kerkelijk wetboek, zoals de schrijver van het compendium.

Niettemin zijn enkele opmerkingen over de verhouding van het canoniek recht tot de theologie op zijn plaats.

Ten eerste. Het kerkelijk wetboek heeft weliswaar een juridisch karakter maar binnen een doctrinaire-ecclesiale context. De teksten van veel bepalingen zijn aan de leer van het Tweede Vaticaans Concilie ontleend of berusten daarop. Dit betekent dat de huidige Codex in sterkere mate dan de Codex van 1917 kerkelijke doctrine bevat en daarmee een meer uitgesproken kerkelijk en, zo men wil, theologisch karakter heeft, dat in de interpretatie en toepassing ervan als het ware vanzelf wordt meegenomen.

Ten tweede. Fundamenteel voor het canoniek recht is, dat het elementen van de openbaring en daarmee van het katholieke geloofsgoed tot uitdrukking brengt.⁵ Dat geldt niet alleen voor het canoniek recht zoals dat in de Codex is vervat, maar ook voor het canoniek recht als wetenschap. En daarmee is de verhouding van het canoniek recht tot de theologie aan de orde. Het canoniek recht is een discipline van de katholieke theologie, omdat het aan de

---

³ Jan Hallebeek, *a.w.* (noot 2), 65-66, 69.

⁴ Zie Péter Erdő, "Theologische Grundlegung des Kirchenrechts, in *Handbuch des katholischen Kirchenrechts* (Joseph Listl, Heribert Schmitz, hrsg.), Regensburg: Pustet, 1999, 20-32; Klaus Mörsdorf, *Schriften zum Kanonischen Recht* (Winfried Aymans, Karl-Theodor Geringer, Herbert Schmitz, hrsg.), Paderborn: Ferdinand Schöningh, 1989, 3-67; Eugenio Corecco, *Ordinatio Fidei, Schriften zum kanonischen Recht* (Libero Gerosa, Ludger Müller, hrsg.), Paderborn: Ferdinand Schöningh, 1994, 3-81.

⁵ Ton Meijers, *a.w.* (noot 1), 41-42; Lambert Hendriks, "Moraaltheologie en canoniek recht: een tweeling of stiefbroers?", *NTKR* 8 (2014), 49-52.

hand van de Codex op elementen van de openbaring en daarmee van het katholieke geloofsgoed reflecteert. Het canoniek recht maakt daarbij gebruik van rechtswetenschappelijke methoden. Andere theologische disciplines zijn nauw met het canoniek recht verwant, zoals de systematische theologie (ecclesiologie, ambtsleer, sacramententheologie), moraaltheologie, liturgiewetenschappen, oecumene en kerkgeschiedenis. Maar geen enkele van deze disciplines domineert de andere. Er is sprake van gemeenschappelijke interesses die elke discipline vanuit de eigen academische invalshoek benadert en ontvouwt. Kortom het canoniek recht is theologisch ingebed en is daarmee theologie. Een kerkjurist mag zich echter niet in de ivoren toren van de juristerij terugtrekken, maar dient de samenwerking met de aan het canoniek recht verwante theologische disciplines te koesteren. Maar omgekeerd geldt ook, dat het canoniek recht voor de overige theologische disciplines een *locus theologicus* is, en daarmee ook het compendium.⁶

Ten derde. Deeluitmakend van het religieuze recht is het canoniek recht tevens een juridische discipline. Kerkjuristen dienen derhalve ook op de hoogte te zijn van de ontwikkelingen binnen de rechtswetenschap en academisch actief te zijn op het terrein van recht en religie.

Ten vierde. Niettemin is en blijft de behoefte aan een theologie van het canoniek recht bestaan. Vooralsnog ben ik van mening dat een overkoepelende theologische rechtsleer niet haalbaar is. Maar op deelgebieden kan de canoniek theologisch worden ontvouwd en doordacht, waarbij de wijze waarop de Codex de leer van het Tweede Vaticaans Concilie recipieert een belangrijke en centrale vraag is. Dit overstijgt de aard van het compendium en urgeert nauwe samenwerking tussen canonisten en andere theologen.

Goddelijk recht

Aan de Codex liggen bepaalde beginselen, zoals goddelijk recht (openbaring) en natuurrecht (scheppingsorde), ten grondslag. Deze beginselen zijn theologisch-juridisch van aard en formuleren datgene waaraan het canoniek recht van Godswege gebonden is.⁷ Voor een goed begrip van de bepalingen van de Codex is het daarom van belang deze beginselen te kennen. In het compendium worden ze kort getypeerd.⁸ Eigenlijk te kort. Maar van een thematisering ervan is afgezien, omdat dit de aard van een eerste kennismaking met het canoniek recht overstijgt. Bovendien is een compendium geen rechtstheologisch traktaat over de conceptuele grondslagen van het canoniek recht. Dat is een ander genre.

---

⁶ Om een voorbeeld te noemen. Er zijn theologen die de paus als *primus inter pares* onder de bisschoppen beschouwen. Een analyse van het pausambt zoals dat in de huidige Codex is vervat, maakt echter duidelijk dat deze visie juridisch niet houdbaar is. Zie Ton Meijers, *a.w.* (noot 1), 133.

⁷ Deze beginselen zijn als het ware juridisch radicaal en tevens radicaal juridisch.

⁸ Ton Meijers, *a.w.* (noot 1), 23-28.

Het katholiek canoniek recht berust op het goddelijk recht. Het concept *goddelijk recht* kan kortweg worden getypeerd als de in de openbaring berustende en daarmee tot het katholiek geloofsgoed behorende en voor de kerkelijke rechtsorde relevante en bindende grondslag.⁹ Voor het begrijpen van de Codex en daarmee van het katholiek canoniek recht is het van belang zich te realiseren dat de katholieke kerkleer voorhoudt dat de inrichting van de kerk op de openbaring berust. Het gaat dan (nogmaals kort) om de inrichting van de kerk zoals die door Christus is ingesteld. Dit behoort tot het katholieke geloofsgoed waaraan de kerk gelovig trouw blijft.¹⁰ Zo is de apostolische successie een constitutief en bindend ordeningsprincipe van de kerk, dat tot het goddelijk recht behoort. Met de apostolische successie worden de paus als opvolger van de apostel Petrus, de bisschoppen als opvolgers van de apostelen en het bisschoppencollege als opvolger van het apostelencollege bedoeld. De katholieke kerkinrichting is apostolisch en op grond daarvan wordt de katholieke kerk terecht als episcopale kerk getypeerd.

Om de dynamiek in de ontsluiting en ontvouwing van het goddelijk recht te verhelderen, wordt in het compendium nader op de priesterwijding van de vrouw ingegaan, te meer ook omdat het om een actueel thema gaat.¹¹ De codexbepaling aangaande het voorbehoud van de wijding aan gedoopte mannen refereert qua formulering en qua plaatsing binnen de systematiek van het wetboek niet aan het goddelijk recht. Niettemin blijkt uit documenten van de Apostolische Stoel en met name uit de apostolische brief *Ordinatio sacerdotalis* van paus Johannes Paulus II van 1994, dat wat de priesterwijding betreft het voorbehoud tot de definitieve leer van de kerk en daarmee tot de geloofsleer behoort en dat dit voorbehoud wellicht in de toekomst door voortschrijdend inzicht als behorende tot het katholieke geloofsgoed wordt voorgehouden. Dit betekent dat van een codexbepaling die niet uitdrukkelijk aan het goddelijk recht refereert, het goddelijk-rechtelijk karakter ervan door voortschrijdend inzicht kan worden ontsloten en vastgesteld.

Naar aanleiding hiervan vraagt Koffeman zich af, of - in mijn woorden - naast de opwaardering (promotie) van wettelijke bepalingen tot goddelijk recht er ook de mogelijkheid bestaat dat bepalingen van goddelijk recht worden afgewaardeerd tot louter kerkelijk recht (degradatie).¹² Het zou zonder meer interessant zijn om de Codex van 1917 en van 1983 met het oog hierop met elkaar te vergelijken en te analyseren. Daarbij dient dan ook aandacht besteed te worden aan de genuanceerde wijzen waarop de wetboeken aan het goddelijk recht refereren. Wat dit betreft is mij echter geen studie bekend

---

⁹ Het natuurrecht omvat de voor het recht relevante beginselen en elementen die uit de scheppingsorde zijn afgeleid.

¹⁰ Ton Meijers, *a.w.* (noot 1), 24.

¹¹ Ton Meijers, *a.w.* (noot 1), 27-28.

¹² Leo J. Koffeman, "Een perspectief biedende visie op rooms-katholiek kerkelijk recht", *NTKR* 8 (2014), 75-77.

en kan ik de vraag vooralsnog niet beantwoorden. Verwijzend naar de protestantse kerkorde betoogt Koffeman echter dat de zinsnede *van Christus-wege gegeven* in de bepaling over het openbare ambt van de Protestantse Kerkorde (art. V-1) in beginsel zou kunnen worden weggenomen.¹³ In de daarmee corresponderende bepalingen gebruikt de Codex een vergelijkbare terminologie om aan te geven dat de bepalingen op goddelijk recht berusten en daarmee de constitutieve inrichting van de kerk betreffen.¹⁴ Door expliciet aan het goddelijk recht te refereren verwoordt en toont de Codex het eigen karakter en daarmee de essentie van het katholiek kerkrecht als geloofsrecht (en daarmee de theologische inbedding ervan). Dat dient mijns inziens behouden te blijven, omdat het kerkrecht geen neutraal recht is maar geloofsrecht dat in de rechtsorde zelf tot uitdrukking komt. In deze samenhang is de optie van degradatie mijns inziens niet zinvol maar de weg van verfijning wel. Zeker waar kerkordes eenzelfde terminologie hanteren, is dit aanleiding voor wederzijdse dialoog. Hoe dan ook blijft het de vraag of het wegnemen van de referentie aan het goddelijk recht in een codexbepaling tevens betekent dat de bepaling niet op het goddelijk recht berust.¹⁵

Celibaat

In de periode van en na het Tweede Vaticaans Concilie is veel over de afschaffing van het celibaat gespeculeerd. Dat gebeurde niet alleen in Nederland maar wereldwijd.¹⁶ Niettemin is de celibaatplicht gehandhaafd en in de Codex opgenomen.¹⁷ Koffeman stelt de vraag, of de celibaatplicht niet kan worden afgeschaft, omdat die een louter disciplinaire karakter heeft en dus niet van goddelijk recht is. De paus zou daartoe het initiatief kunnen nemen.¹⁸

Voor een goed begrip van deze kwestie het volgende. Het Tweede Vaticaans Concilie merkt over het priestercelibaat op: “Zij wordt weliswaar niet van nature door het priesterschap vereist, zoals blijkt uit de praktijk van de jonge

¹³ Leo J. Koffeman, *a.w.* (noot 12), 75.

¹⁴ Zoals c. 330 (*statuente Domino, door een beschikking van de Heer*) over het bisschoppencollege, c. 331 (*a Domino, door de Heer*) over het pauselijk primaatschap, c. 375 (*ex divina institutione, krachtens goddelijke instelling*) over het herderlijk ambt van de bisschoppen en c. 1008 (*ex divina institutione, krachtens goddelijke instelling*) over de sacramentele wijding.

¹⁵ Zo is de canonieke rechtsleer unaniem in de opvatting dat het huwelijksbeletsel van bloedverwantschap in de rechte lijn op het natuurrecht berust, alhoewel in de betreffende bepalingen daaraan niet wordt gerefereerd (cc. 1078 § 3, 1091 § 1). Zie *New Commentary on the Code of Canon Law*, (John P. Beal, James A. Coriden, Thomas J. Green ed.), New York: Paulist Press, 2000, 1293.

¹⁶ Voor de discussie in Nederland zie *Pastoraal Concilie van de Nederlandse Kerkprovincie, 6/Vijfde plenaire vergadering, De religieuzen en de ambtsbediening*, Amersfoort: Katholiek Archief, 1970, 131-137.

¹⁷ C. 277; Ton Meijers, *a.w.* (noot 1), 104-106.

¹⁸ Leo J. Koffeman, *a.w.* (noot 12), 76.

Kerk en uit de traditie van de oosterse kerken, waar (...) ook hoogst verdienstelijke gehuwde priesters zijn.”¹⁹ Maar het celibaat is aanbevelenswaardig, omdat het bij het priesterschap past. De gepastheid wordt nader ontvouwd. Wat de Latijnse kerk betreft, bekrachtigt en bevestigt (*comprobat et confirmat*) vervolgens het concilie de voor priesters geldende wettelijke celibaatplicht.²⁰ De katholieke kerk kent dus een dubbele praktijk: de praktijk van de gehuwde priesters binnen de oosters-katholieke kerken en de praktijk van het celibataire priesterschap binnen de Latijnse ritus van de katholieke kerk.²¹ Daarmee moge duidelijk zijn dat in principe de celibaatplicht voor priesters zou kunnen worden afgeschaft.

De paus zou daartoe het initiatief kunnen nemen. Zo is niet onbekend dat de paus in enkele gevallen dispensatie heeft verleend aan protestantse voorgangers die naar de katholieke kerk overgaan en daarbinnen tot priester worden gewijd. Een veel besproken suggestie is om gehuwde mannen van rijpere leeftijd tot het priesterschap toe te laten. Ook daarvoor zou de rechtsfiguur van de dispensatie kunnen worden aangewend.²²

Maar is het gepast en wenselijk wanneer de paus de door een oecumenisch concilie bekrachtigde en bevestigde celibaatplicht afschaft. In dat geval zou de paus met een beroep op zijn primaatschap een conciliebesluit terzijde schuiven en zich als het ware boven een oecumenisch concilie plaatsen, dat zoals de paus binnen de kerk de hoogste macht heeft. Maar van belang is ook dat het betreffende conciliedocument door de paus op zijn gezag is goedgekeurd en afgekondigd.²³ De paus zou dan een door hem op zijn gezag eerder goedgekeurd en afgekondigd conciliebesluit herroepen. Bovendien geldt dat het Tweede Vaticaans Concilie de leer aangaande de bisschoppelijke collegialiteit binnen het bisschoppencollege voorhoudt.²⁴ In deze zin stipuleert de Codex dat de paus in de uitoefening van zijn ambt in gemeenschap (*communio*) met de overige bisschoppen is verbonden.²⁵ Gezien de hiergenoemde overwegingen zou een eventuele afschaffing van het celibaat dan toch op een besluit moeten rusten dat ook de bisschoppelijke collegialiteit eerbiedigt. Daarvoor hoeft de paus geen concilie bijeen te roepen. Zo'n besluit kan “door verenigd handelen van de over de wereld verspreide bisschoppen” tot stand komen.²⁶ Kortom bij een dergelijk besluit dient het synodale karakter van de episcopale katholieke kerk, waarvan het bisschoppencollege en het oecumenisch concilie een gestalte zijn, toch te worden

---

¹⁹ *Presbyterorum Ordinis*, n. 16a (vertaling: *Constituties en Decreten van het Tweede Vaticaans Oecumenisch Concilie*, Leusden: ARK, 1986).

²⁰ *Presbyterorum ordinis*, n. 16c.

²¹ Cc. 373-374, *CCEO*; c. 277.

²² De dispensatie van het celibaat is aan de paus voorbehouden (c. 291).

²³ *Presbyterorum ordinis*, slot. Zie ook c. 341 § 1.

²⁴ *Lumen gentium*, nn. 22-23.

²⁵ C. 333 § 2. Alsook met de gehele kerk.

²⁶ Cc. 337 § 2, 341 § 2. Ton Meijers, *a.w.* (noot 1), 136.

gerespecteerd.²⁷ Om te concluderen: de paus kan weliswaar het initiatief nemen om de celibaatplicht af te schaffen maar dient daarbij de bisschoppelijke collegialiteit oftewel het synodale karakter van het bisschoppencollege te eerbiedigen.

Bisschopswijding en bestuursmacht

Berusten kerkelijk leergezag en bestuursmacht op de bisschoppelijke wijding? Dit (b)lijkt het compendium te suggereren. In deze samenhang wijst Hallebeek op het beginsel, dat de bestuursmacht in de kerk als zodanig bestaat en dus niet op de wijding berust. Dat kerkelijke bestuursmacht door wijding wordt verkregen, is derhalve niet evident.²⁸

Bij het formuleren van de leer over het sacramentele karakter van de bisschopsambt is op het Tweede Vaticaans Concilie de kwestie van de verhouding van de wijdingsmacht (*potestas ordinis*) tot de bestuursmacht (*potestas iurisdictionis*) aan de orde geweest.²⁹ Het concilie leert dat de bisschopswijding de volheid van het wijdingssacrament omvat en dat de bisschoppen op grond daarvan naast de heiligingstaak ook de taken om te onderrichten en te besturen ontvangen. De onderrichttaak en de bestuurstaak kunnen de bisschoppen echter naar hun aard (*natura sua*) alleen in hiërarchische gemeenschap met de paus en de overige bisschoppen uitoefenen.³⁰ De hiërarchische gemeenschap blijkt doordat bisschoppen in het bisschoppencollege zijn opgenomen waarvan de paus het hoofd is.³¹ De conclusie is derhalve dat de bestuurstaak op de wijding berust maar de uitoefening ervan op de hiërarchische gemeenschap. De aan de concilietekst toegevoegde verklaring gaat hier nader op in. De verklaring wijst erop dat de concilietekst over taken (*munera*) spreekt en niet over machten (*potestates*). Het begrip *macht* duidt doorgaans op een taak die meteen uitvoerbaar is. Dat is bij de onderrichttaak en bestuurstaak van de bisschop niet het geval. Deze taken behoeven een nadere canonieke oftewel juridische afbakening (*canonica seu iuridica determinatio*), zodat ze kunnen worden uitgeoefend. Dit gebeurt op basis van door het hoogste gezag vastgestelde normen op grond waarvan een gewijde

²⁷ Zie J.-H. Tück, “Van Benedictus XVI tot Franciscus”, *Communio* 39 (2014), 344-360.

²⁸ Jan Hallebeek, *a.w.* (noot 2), 67-68. In het compendium wordt echter op de wijding én de hiërarchische gemeenschap gewezen, dus niet alleen op de wijding (Ton Meijers, *a.w.* (noot 1), 145).

²⁹ Karl Rahner, *LThK Konzilskommentar I*, 219-220.

³⁰ *Lumen gentium*, n. 21b. Het element *hiërarchische gemeenschap* werd door tussenkomst van paus Paulus VI aan de tekst toegevoegd, zie Peter Hünermann, “Theologischer Kommentar zur dogmatischen Konstitution über die Kirche *Lumen gentium*” in: *Herders Theologischer Kommentar zum Zweiten Vatikanischen Konzil* (Peter Hünermann, Bernd Jochem Hilberath, hrsg.), Band 2, Freiburg: Herder, 2004, 417.

³¹ Ton Meijers, *a.w.* (noot 1), 133-134.

bisschop een bisdom (particuliere kerk) of een ander ambt (zoals hulpbisschop, bisschop-auxiliaris, curiebisschop of nuntius) wordt toevertrouwd.³² Samengevat komt het erop neer dat de bisschoppelijke bestuursmacht op de in de wijding berustende bestuurstaak, de hiërarchische gemeenschap en de canonieke afbakening ervan berust. Op deze wijze wil het concilie de gewenste eenheid tussen bisschopswijding en kerkelijke bestuursmacht en daarmee het sacramentele karakter van het kerkelijk bestuur waarborgen.³³ Het concilie biedt dus geen volledige leer over de kerkelijke bestuursmacht maar behandelt alleen het op de bisschopswijding berustende sacramentele karakter ervan en daarmee alleen een aspect van de bestuursmacht. Het is aan de theologie overgelaten dit nader te onderzoeken en te ontvouwen.³⁴

De Codex recipieert de concilieeler als volgt. Zonder omhaal wordt bevestigd dat kerkelijke bestuursmacht krachtens goddelijke instelling in de kerk bestaat en dat degenen die sacramenteel gewijd zijn daartoe bekwaam zijn.³⁵ Als eersten zijn de bisschoppen bekwaam, zij ontvangen immers krachtens hun sacramentele wijding de taak om te besturen.³⁶ Andere clerici (priesters en diakens) kunnen ambten verkrijgen, die de uitoefening van bestuursmacht met zich mee brengen.³⁷ Het gaat dan onder meer om diocesane ambten (zoals vicaris-generaal, bisschoppelijk vicaris en gerechtsvicaris) waarmee van rechtswege bestuursmacht is verbonden.³⁸ Lekengelovigen kunnen in de uitoefening van bestuursmacht meewerken, bijvoorbeeld als rechter binnen een rechterscollege.³⁹ Het komt de diocesane bisschop toe om de ambtsdragers te benoemen.⁴⁰

Terug naar de bisschop. Een bisschop ontvangt van de paus een benoeming.⁴¹ De benoeming tot diocesaan bisschop dient de bisschop weliswaar te aanvaarden, maar daarmee heeft hij het ambt van diocesaan bisschop nog niet in bezit en kan hij de daarmee verbonden bestuursmacht nog niet uitoe-

³² *Nota explicativa praevia*, n. 2.

³³ Het sacramentele karakter wordt benadrukt, opdat de kerk *in persona Christi* wordt bestuurd (*Lumen gentium*, n. 21a).

³⁴ Zie bijvoorbeeld: Gianfranco Ghirlanda, *Hierarchica communio*, Roma: Gregoriana, 1980 (xix, 653) en Adriano Celeghin, *Origine e natura della potestà sacra, posizioni postconciliari*, Brescia: Morcelliana, 1987 (496).

³⁵ C. 129 § 1.

³⁶ C. 375.

³⁷ C. 274 § 1. Zie ook c. 596 § 2 over de bestuursmacht binnen klerikale religieuze verbanden van pauselijk recht (Ton Meijers, *a.w.* (noot 1), 210).

³⁸ Cc. 391, 479, 1420 § 1. Voor deze ambten kunnen alleen priesters en dus geen diakens worden benoemd.

³⁹ C. 1421 § 2.

⁴⁰ C. 157, 477 § 1, 1420 § 1, 1421 § 1.

⁴¹ C. 377 § 1. Het bevestigen van een wettig gekozenen blijft hier buiten beschouwing.

Ingeval een benoemde nog niet tot bisschop is gewijd, is bovendien een pauselijk mandaat om hem te wijden vereist (c. 1013).

fenen. De inbezitname van het ambt gebeurt door een rechtshandeling waarmee de benoemde bisschop het bisdom canoniek in bezit neemt. Eerst dan kan de bisschop de met het ambt van diocesaan bisschop verbonden bestuursmacht uitoefenen.⁴²

Wat maakt dit duidelijk? Enerzijds dat de bestuursmacht zich binnen de kerk als volk Gods en gemeenschap van christengelovigen bestaat en anderzijds dat de bisschoppen krachtens de volheid van sacramentele wijding die ze hebben ontvangen, daartoe als eersten bekwaam zijn. Daarmee houdt de catholicas aan het beginsel van de apostolische successie vast: de bisschoppen als opvolgers van de apostelen aan wie het herderlijk bestuur van de kerk toekomt. De katholieke kerk is een episcopale kerk. De bisschopswijding betekent (in de zin van bekrachtigt) dat de bisschoppen als vicarissen van Christus de kerk besturen.⁴³ In die zin staat de bestuursmacht niet los van de wijding en de wijding niet los van de bestuursmacht.⁴⁴

‘Recht op ambt’?

De Codex biedt een eerste opsomming van plichten en rechten van de christengelovigen. Die zijn fundamenteel van aard, omdat ze op de menselijke waardigheid (en daarmee op het natuurrecht) berusten én op de waardigheid van de christengelovigen als gedoopten.⁴⁵ Een analogie met de menselijke vrijheidsrechten gaat maar ten dele op, omdat de plichten en rechten bovendien op de kerkelijke *communio* en het eigen karakter ervan zijn gebaseerd en die tot uitdrukking brengen.⁴⁶

De openingsbepaling wijst op de ware gelijkheid in waardigheid en handelen onder alle christengelovigen. Koffeman vraagt zich af, of op grond van dit gelijkheidsbeginsel ‘een recht op het kerkelijk ambt’ kan worden afgeleid.⁴⁷ In katholiek perspectief zou het dan om het ‘recht op wijding’ gaan, hetgeen nu aan gedoopte celibataire mannen is voorbehouden.⁴⁸ Hierover kan het volgende worden opgemerkt.

⁴² Cc. 382, 391 § 1.

⁴³ Ton Meijers, *a.w.* (noot 1), 130.

⁴⁴ De zinsnede waaraan Hallebeek refereert zou dan voor de duidelijkheid moeten luiden: Het leergezag en de bestuursmacht *van de bisschoppen* berusten op de bisschoppelijke wijding en de hiërarchische gemeenschap. In de context van de paragraaf die over de bisschoppen gaat, is dit echter overbodig.

⁴⁵ Ton Meijers, *a.w.* (noot 1), 57, 59.

⁴⁶ Zie in deze zin: Paul Hinder, *Grundrechte in der Kirche, Eine Untersuchung zur Begründung der Grundrechte in der Kirche*, Freiburg: Universitätsverlag, 1977 (xiii, 301).

⁴⁷ C. 208. Leo J. Koffeman, *a.w.* (noot 12), 78.

⁴⁸ Een uitzondering hierop zijn de gehuwde diakens (c. 1031 § 2).

Ten eerste, de bepaling relateert of, beter gezegd, relateert het gelijkheidsbeginsel. Er bestaat (weliswaar) een ware gelijkheid in waardigheid en handelen, op grond waarvan alle christengelovigen (echter) overeenkomstig hun eigen positie en plaats aan de opbouw van de kerk meewerken. Deze elementen van de bepaling zijn aan elkaar gerelateerd en moeten bij de interpretatie ervan bijeen gehouden worden. In de samenhang met de wijding betekent dit, dat tussen ongewijde en gewijde christengelovigen oftewel tussen kerkelijke ambtsdragers en de overige christengelovigen een ware gelijkheid in waardigheid en handelen bestaat. De bepaling tendert niet naar een ‘recht op wijding’ of een ‘recht op kerkelijk ambt’, maar bevestigt de gelijkwaardigheid in handelen overeenkomstig die positie die de christengelovigen binnen de kerk innemen. Maar is er dan nog wel van gelijkwaardigheid sprake? Wat is dan de betekenis ervan?

Daarvoor is het, ten tweede, van belang om de concilietekst erbij te betrekken waaraan de bepaling is ontleend. De betreffende concilietekst thematiseert achtereenvolgens de verscheidenheid, de eenheid, en de gelijkheid onder christengelovigen. De gelijkheid uit zich in de gemeenschappelijke roeping tot heiligheid en het gemeenschappelijke geloof van alle christengelovigen. Dan vervolgt de tekst: “Alhoewel (*Etsi*) sommigen op grond van de wil van Christus als leraren, uitdelers van de mysteriën en herders voor de anderen zijn aangesteld, bestaat echter (*tamen*) tussen alle christengelovigen gezamenlijk een ware gelijkheid in waardigheid en handelen wat de opbouw van het lichaam van Christus betreft.”⁴⁹ Kortom de concilietekst plaatst de gelijkwaardigheid in de context van het delen in hetzelfde geloof en de gemeenschappelijke roeping tot heiligheid, maar onderscheidt tevens de gewijde bedienaren binnen de christengelovigen. Deze onderscheiding is in de tekst van de codexbepaling niet overgenomen. De concilietekst wijst vervolgens op het onderscheid (*distinctio*) en verbinding (*coniunctio*) tussen gewijde bedienaren en de overige christengelovigen. De concilietekst verstaat de gelijkwaardigheid dus niet in de zin van een ‘recht op wijding’ of een ‘recht op kerkelijk ambt’, maar relateert het gelijkheidsbeginsel door op het onderscheid tussen de gewijde bedienaren en de overige christengelovigen te wijzen.

Ten derde, tenslotte, kent de katholieke kerk geen ‘recht op wijding’ net zo min als het burgerlijk recht een ‘recht op een overheidsambt’ kent. Maar de burgerlijke overheidsambten staan zowel voor ongehuwden als gehuwden en voor vrouwen en mannen open. In de katholieke kerk worden alleen gedoopte celibataire mannen tot de wijding toegelaten. De vraag is dan of de toelatingscriteria tot de wijding kunnen worden verruimd. Deze kwestie is hierboven reeds aan de orde gekomen: het Tweede Vaticaans Concilie heeft voor de Latijnse kerk de wettelijke celibaatplicht voor priesters bekrachtigd

---

⁴⁹ *Lumen gentium*, n. 32. De vertaling is aan de Codex-vertaling aangepast.

en de paus heeft gezagvol verklaart dat de kerk niet bevoegd is om vrouwen tot priester te wijden en dat deze leer definitief is.

Kortom, op grond van het gelijkheidsbeginsel zoals dat binnen de katholieke kerk en haar rechtsorde wordt verstaan kan derhalve geen ‘recht op wijding’ of ‘recht op ambt’ worden afgeleid.

Ledematen of leden?

Van Drimmelen vraagt zich af, waarom gedoopten geen lid maar ledemaat van de kerk zijn. Het gaat dan om de vertaling van het Latijnse begrip *membrum*. De vertaling met *lid* kan verduidelijken dat gedoopten rechtssubjecten binnen de kerk zijn.⁵⁰

Toch geniet de vertaling met *ledemaat* de voorkeur. De kerk is immers het lichaam van Christus en overeenkomstig de Paulijnse kerkleer bestaat de kerk als lichaam uit verschillende ledematen. De duiding van de kerk als lichaam verduidelijkt dat de kerk een organisch geheel is, dat wil zeggen een geloofsgemeenschap in eenheid, verscheidenheid en complementariteit.⁵¹ In de vertaling van *membrum* met *lid* schuilt het gevaar de kerk als een vereniging te zien waarvan men lid of geen lid is en waarvan de gang van zaken door de leden(vergadering) wordt bepaald. Dit beantwoordt niet aan het zelfverstaan van de katholieke kerk als episcopaal-hiërarchisch georganiseerde geloofsgemeenschap.

Ook het Tweede Vaticaans Concilie gebruikt het begrip *membrum* in de zin van *ledemaat*. In de uiteenzetting van de Paulijnse kerkleer over de kerk als lichaam van Christus gebruikt het concilie het begrip *membrum*. Maar wanneer het om het kerklidmaatschap gaat wordt dit begrip vermeden en de term *incorporatio* (inlijving) gebuikt.⁵²

Wanneer het canoniek recht de christengelovige als rechtssubject bedoeld, hanteert de wettekst zoals de katholieke sociale leer niet het begrip *membrum* maar *persona* (persoon).⁵³

⁵⁰ L.C. van Drimmelen, “Boekbespreking”, *NTKR* 8 (2014), 81.

⁵¹ Ton Meijers, *a.w.* (noot 1), 52, 134.

⁵² *Lumen gentium*, nn. 7, 14. Gérard Philips, *LThK Konzilskommentar I*, 142-143. Zie ook c. 204 § 1.

⁵³ C. 96.

Tot slot

Niet alle vragen en opmerkingen zijn aan bod gekomen, maar wel de mijns inziens meest in het oog springende. Bijzonder is dat het katholiek canoniek recht vanuit protestantse en oud-katholieke invalshoek is bevroegd. Deze vragen ‘van buitenaf’ helpen om de systematiek ‘van binnenuit’ beter te verstaan. De zoektocht naar antwoorden binnen de systematiek en de kerkelijke context van het katholiek canoniek recht verduidelijkt de aard, de inhoud en het karakter van de canonieke rechtsorde. In die zin hoop ik, dat deze reactie conform de opzet van het compendium aan een beter verstaan van het katholiek canoniek recht bijdraagt.